

Київський університет ім. Бориса Грінченка
Інститут археології НАН України
Університет ім. Крістіана Альбрехта у м. Кіль
CRC 1266 “Scales of transformations”

Звіт
про археологічні розвідки експедиції НДІ археології на території
Черкаської області 2019 року

Михайло Відейко, Віталій Рудь, Марія Відейко,
Ольга Зайцева, Євгеній Слесарєв, Роберт Хофманн

Київ, 2019

Вступ

Навесні 2019 р. міжнародною командою дослідників з Київського університету ім. Бориса Грінченка (Київ, Україна), Університету ім. Крістіана Альбрехта (Кіль, Німеччина) та Інституту археології НАН України (Київ, Україна) проведено польові дослідження енеолітичних поселень культурного комплексу Кукутень-Трипілля. Досліджені поселення локалізовані поблизу сіл Мошурів та Роги Тальнівського району, с. Аполянка Уманського району Черкаської області. Вказані поселення геофізично досліджені у 2011 та 2016 р., на їх площі виявлено низку магнітних аномалій археологічних об'єктів. Серед них будинки, ями, мегаспоруди, горни. Роботи у 2019 р. проведені з метою отримання інформації стосовно 1) стратиграфічних особливостей пам'яток, 2) відносної хронології, 3) абсолютної хронології, 4) ритуальних та побутових дій мешканців поселень.

Результати польових досліджень

Поселення Аполянка

Розкопано частину південно-західного сектору округлого заглибленого об'єкту на площі 3x1 м (рис. 1А). Діаметр магнітної аномалії об'єкту становить 5.3 м. За 5.5 м на південний захід від об'єкту розташована прямокутної форми аномалія споруди розмірами 16.5x6.4 м. Об'єкти розташовані в північно-східній частині внутрішнього кола поселення.

Культурний шар ями (рис. 1В та С, рис. 2 та 3) був перекритий тонким шаром чорнозему товщиною близько 20 см. Заповнення ями починається із 189.7 m ASL і триває до 187.6 m ASL. Отже глибина ями становила не менше

2.0 м. в радіальному перерізі заглиблення має ступінчасту стінку. Яма викопана в шарі піщанистого лесу, який знайдено на глибині 188.4 m ASL.

Усі шари заповнення ями, окрім 1008, в різній кількості були насичені фрагментованим матеріалом серед якого шматки кісток, кераміки, обпаленої глини та знаряддя праці. У шарі 1003, окрім вказаних артефактів знайдено також остеологічний матеріал зі слідами кальцинації, а у шарі 1004 – дрібні поодинокі часточки деревного вугілля. Стратиграфічно середні контексти (1004, 1006, 1007) містили антропоморфну та зооморфну пластику. Ґрунт шарів 1004, 1006 містив попіл, а шар 1009 є суцільною смугою попелу. Контекст 1007 утворений численними горизонтальними смугами глини товщиною 3-4 см кожна, які, мабуть, є відображенням заповнення ями внаслідок природніх ерозійних процесів.

Поселення Роги

Тестові розкопки проведено в північній частині внутрішнього кола поселення (рис. 4А). Розкопом 1 площею 3х1 м досліджено фрагмент північно-східного сектору ями (рис. 4В). Загальний діаметр круглої аномалії ями становить 9.8 м. Вона розташована на відстані 6.0 м на північний захід від прямокутної (14.4х6.5 м) аномалії споруди внутрішнього кола.

Заповнення ями 1 (рис. 4В, рис. 5) знайдено на глибині 207.3-207.6 m ASL (рис. 4С). Воно було перекрите шаром чорно-сірого чорнозему (1001, 1002) товщиною до 1.0 м. Верхні контексти заповнення заглиблення ями (1003, 1004) містили малу кількість артефактів, серед яких поодинокі фрагменти кераміки, обмазки та кісток. В тому числі в об'єкті 1004 знайдено кілька кальцинованих кісток розміром до 1 см. Найбільшу кількість артефактів розміщено у придонній частині ями (1004/6а). На плані 2 (рис. 4В; рис. 5) розчищено скупчення матеріалів, серед іншого тут наявні часткові розвали посуду.

Найглибша частина ями знайдена на глибині 206.2 m ASL в шарі лесу. Тобто судячи із дослідженої частини, в давнину глибина ями становила близько 1.4 м. Мабуть, її дно було не рівне, а містило низку розрізнених заглиблень. Стінок ями у північній частині не знайдено, оскільки її радіус більший, ніж довжина тестового розкопу.

Поселення Мошурів 2

Розкоп площею 2x1.5 м закладений на краю прямокутної аномалії споруди площею 11.0x5.3 м. Маємо справу із північно-західною довгою стороною будівлі. Довга вісь споруди розташована за лінією північний схід – південний захід. Таке спрямування має і розкоп. В його межах знаходиться частина аномалії шириною не більше 0.8 м, а решта – простір за її межами.

Розкопки засвідчили ситуацію відображену магнітною зйомкою (рис. 6А). Досліджено край глинобитної споруди (1004), яку перекривав шар чорно-сірого ґрунту із жовтуватим відтінком (1003) товщиною 7-14 см, а поверх нього знаходився чорнозем 28-39 см завтовшки (рис. 6В). Нижче споруди знаходився сіро-жовтий шар ґрунту (1006), а нижче нього жовто-сірий суглинок (1005). Знахідки на давній поверхні за межами споруди знаходилися у шарі ґрунту (1002) аналогічному до контексту 1003, а нижче нього шар сіро-жовтого ґрунту (1007) подібний до 1006.

Вершину руїн споруди (1004) (рис. 7) розчищено на глибині 205.137–204.92 m ASL. Їх представлено скупченням обмазки, яке розташовувалося смугою шириною до 60 см вздовж південно-східної стінки шурфу. Трапилася обмазка двох типів. Фрагменти першого типу виготовлені із глини зі значною кількістю рослинних домішок. Окремі фрагменти обмазки мають рівну поверхню. Фрагменти ж другого типу мають рівні обидві поверхні та виготовлені із суміші глини із піском. Товщина шматків становить 4-5 см. Вони не залягали єдиним компактним скупченням, а були розрізнені по всій

площі залишків споруди. Обмазка обох типів добре обпалена, фрагменти міцні світло-коричневого кольору. Стратиграфічно обмазка другого типу розташована поверх обмазки першого типу. Окремі фрагменти типу 1 перекривають частину шматків кераміки, які трапилися в східному кутку розкопу. Розборку будівельних решток споруди не проведено.

Знахідки поза межами споруди (1002) розчищено на глибині 204.99–204.89 m ASL. Серед них фрагменти кісток, кераміки, в тому числі один частковий розвал посудини, а також антропоморфна пластика.

Висновки

Досліджені експедицією об'єкти, а відповідно і поселення відносяться до косенівської локальної групи, яка існувала в другій чверті IV тис. до н. е. на території Буго-Дніпровського межиріччя.

Ями розміщені в торці будівель, очевидно були викопані з метою отримання глини для будівництва споруд. Невипадково усі вони були опущені на глибину більше 1.0 м – в шар лесу, необхідний для будівництва. Після отримання необхідного будівельного матеріалу ями були використані як місця для викидання побутових відходів. На користь цього свідчить фрагментованість знайдених артефактів: маємо переважно обломки посуду, або ж тільки часткові розвали, подрібнені кістки тварин, зламані знаряддя праці. Не виключено, що депонування антропоморфної та зооморфної пластики могло відбутися внаслідок ритуальних дій.

Характер заповнення досліджених ям свідчить, що він є результатом безперервного перманентного процесу. Схоже, тільки контекст 1007 ями 1 із Аполянки є відображенням певної перерви у процесі антропогенного заповнення ями.

Припускаємо, що побутова та ритуальна активність в межах однієї ями здійснювалася мешканцями будинку в торці якого розташований цей

заглиблений об'єкт. Відповідно артефакти в ямі були накопичені переважно під час функціонування цієї споруди.

На поселенні Мошурів 2 досліджено вкрай малу ділянку споруди тому її інтерпретація передчасна. Безсумнівним є наявність тут деталі інтер'єру, яка розташована на шарі глини із домішкою плову. Остання можливо є платформою – підлогою другого поверху. А деталь інтер'єру може бути подіумом, якщо припустити існування входу в будівлю в південно-західному торці будівлі.

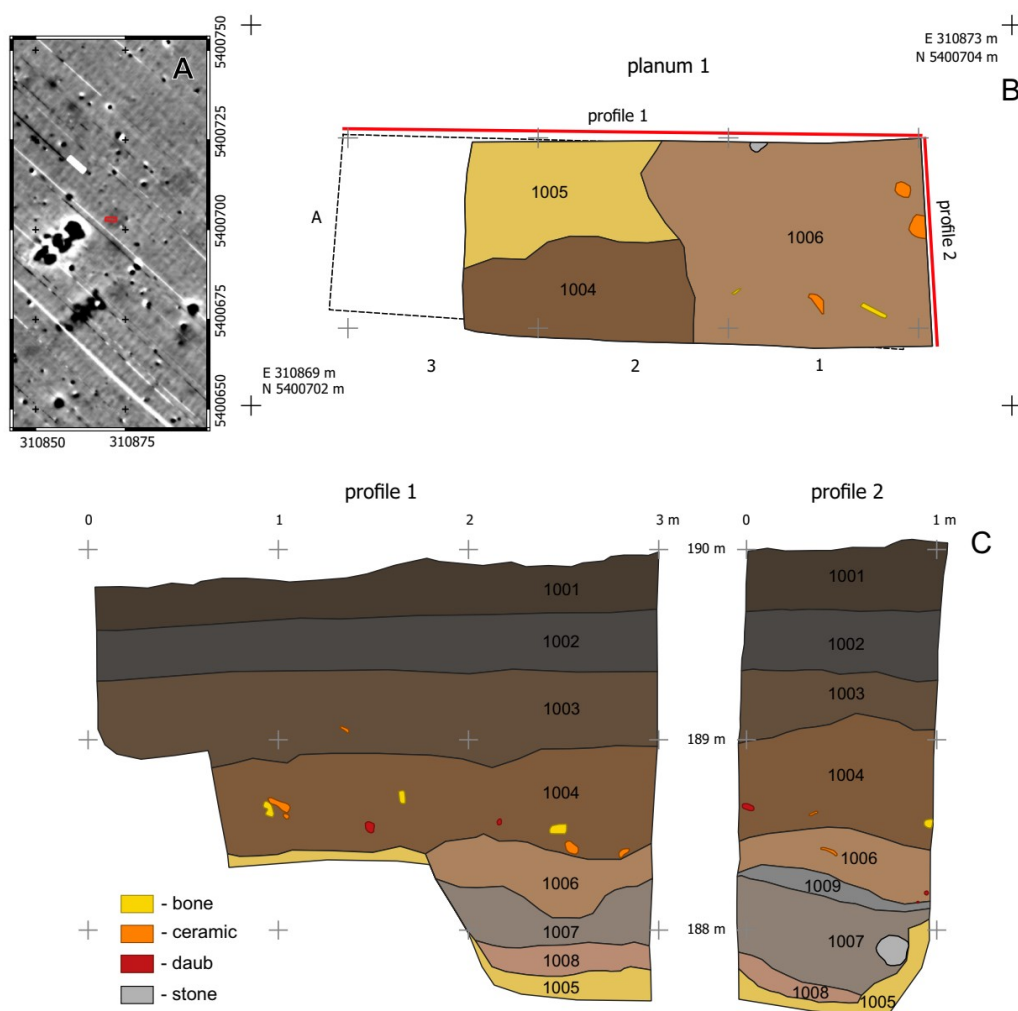

Рис. 1. Аполянка, розкоп 1. А – локалізація розкопу на ділянці магнітного плану поселення, В – план 1, С – профілі 1 та 2.

Рис. 2. Аполянка, розкоп 1, фото плану 1.

Рис. 3. Аполянка, розкоп 1, фото профілю 2.

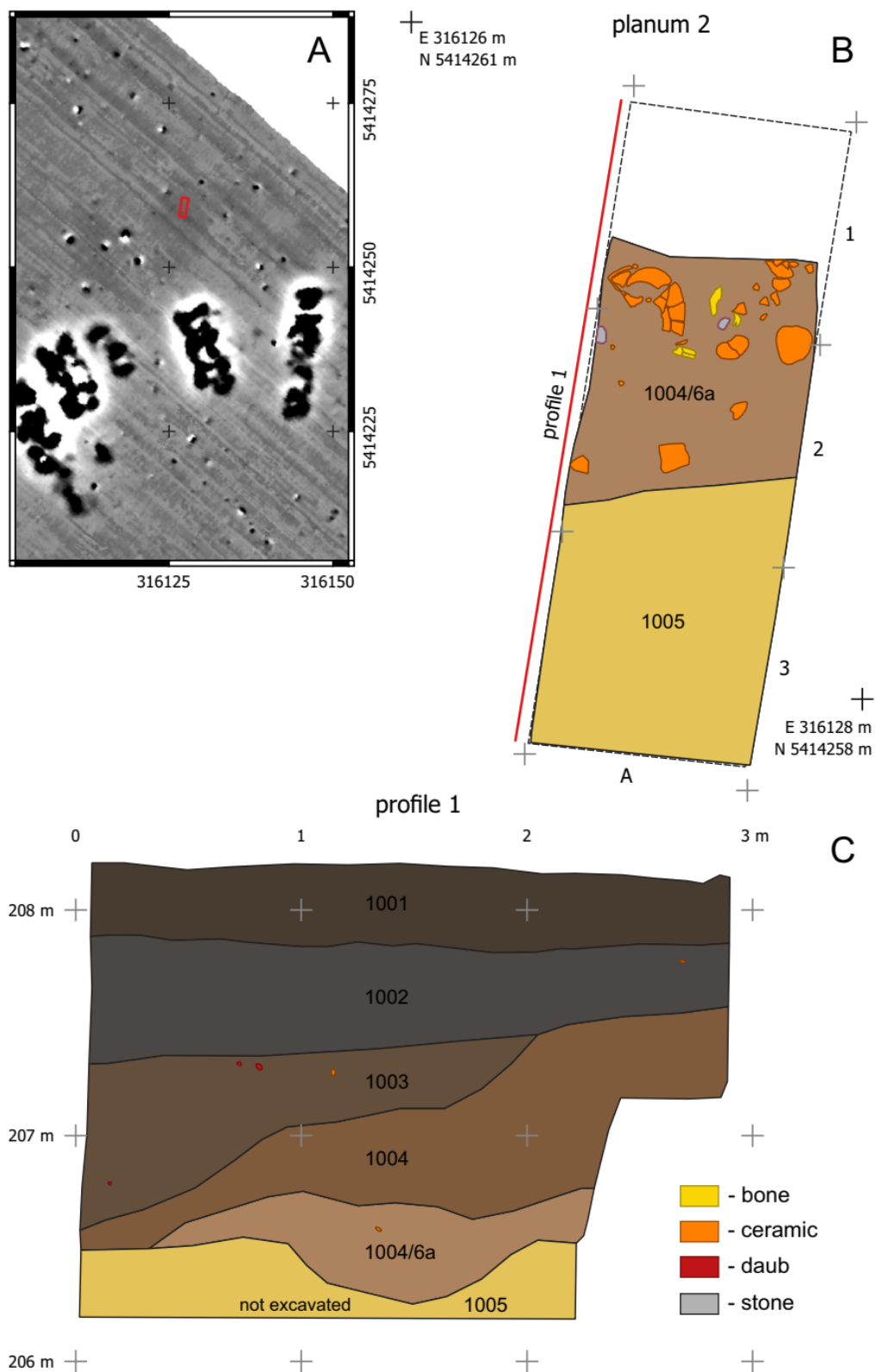

Рис. 4. Роги, розкоп 1. А – локалізація розкопу на ділянці магнітного плану поселення, В – план 2, С – профіль 1.

Рис. 5. Роги, розкоп 1, фото плану 2.

Рис. 6. Мошурів 2, розкоп 1, план 1 та профіль 1.

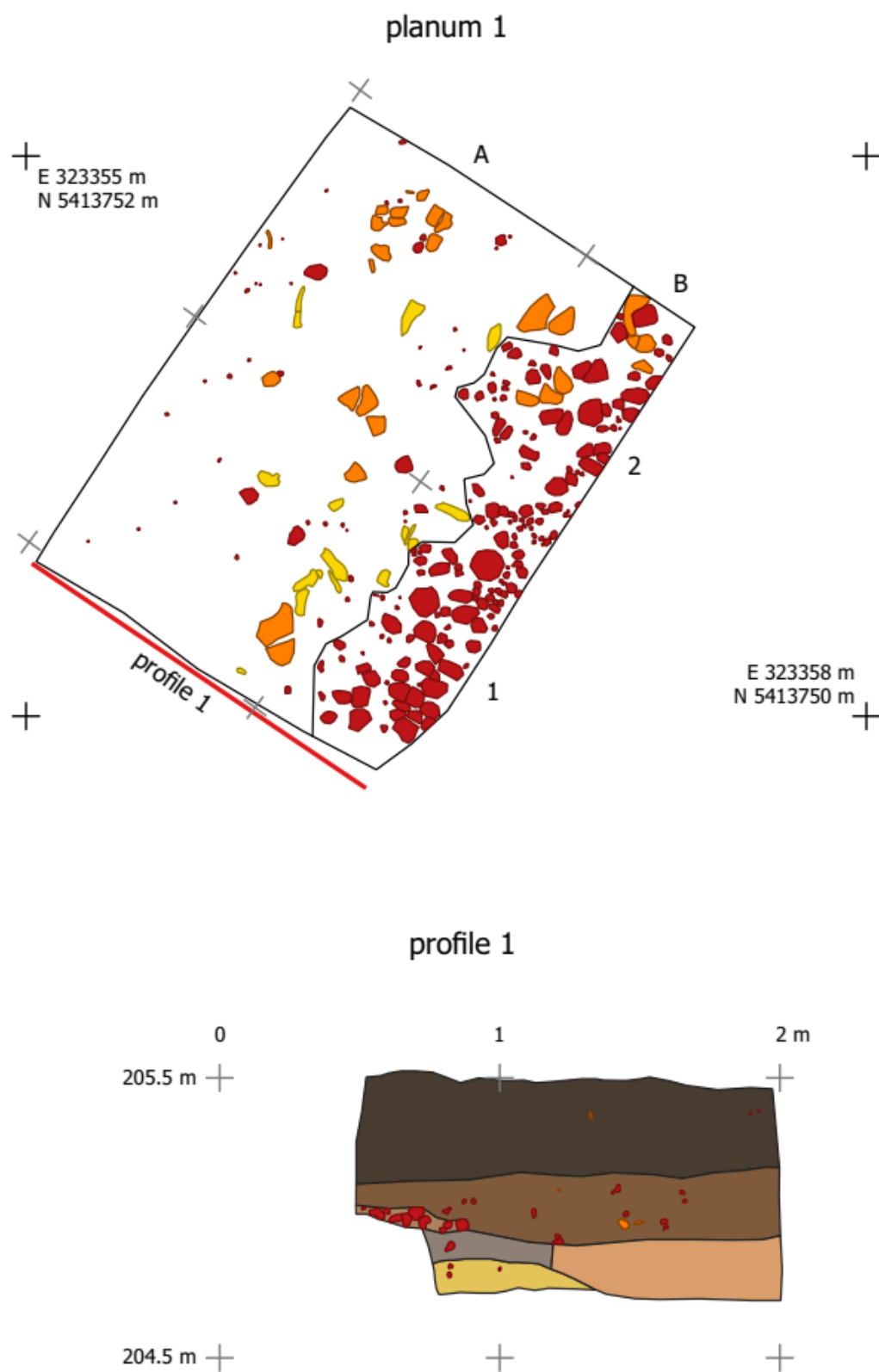

Рис. 7. Мошурів 2, розкоп 1, фото плану 1.